

סיפורה של האוניה „פנצ'י", 1940—1942

מתוך עבודת מוסמך על „תולדות העצורים היהודים במחנה ההסגר פרטונטי די פרסקה (מחוז קסנצה, איטליה), בין השנים 1940—1945", בתורכתו של פרופ' יהודה באואר, המכון ליהדות בת זמננו באוניברסיטה העברית בירושלים.

במלחמת העולם השנייה, ואפילו עוד לפנייה, הקימו הגרמנים שתי מדינות גרוורות, האחת — קרואטיה, והשנייה — סלובקיה. בלי לחכות להתפוררותה הסופית של צ'כוסלובקיה, לאחר הסכם מינכן הרה-האסון משנת 1938, עודדו הגרמנים את קיומה של ממשלה סלובקית „אוטונומית" עם בירתה בברטיסלבה. הגרמנים לא היו מעוניינים לכלול את סלובקיה בתוך „גרמניה הגדולה" וגם לא לספחה להונגריה. בחורף 1938/39, כאשר המדינה הסלובקית היתה בשלבי קיומה הראשוניים, קיים הרמן גרינג התייעצות עם סגן ראש ממשלת סלובקיה ד"ר דורקנסקי. הנציג הסלובקי הבטיח שסלובקיה תתייחס ליהודים כפי שמתייחסים אליהם בגרמניה. ערב חורבנה של צ'כוסלובקיה (11 במרץ 1939) הבריך מברטיסלבה נזמאייר, סקיד בכיר במשרד החוץ הגרמני, שכל העניינים מתקדמים לפי המתוכנן וכי „כל היהודים ביד". כמה ימים לאחר-מכן, היתה סלובקיה לעצמאית. הגרמנים קראו עכשיו לסלובקים למלא את התחייבויותיהם כלפי הרייך השלישי. אחת מהתחייבויות האלה היתה „פתרון הבעיה היהודית". אולם הצעדים האנטי-יהודיים לא ננקטו עד אוגוסט 1940.¹

מאחורי הקלעים פעלה תמיד הצירות הגרמנית בברטיסלבה. מתחילת „עצמאותה" של סלובקיה היתה ראשות הצירות בידי איש ה"ס.ס. האריסטוקראטי פון קילינגר. גם האיטלקים הפעילו השפעה קלה בסלובקיה, למרות העובדה שהם היו רחוקים מסלובקיה ולא היה שום גבול משותף בין שתי הארצות. העובדה שאיטליה עשתה רק מעט לפנוע ביהודיה ובעיקר סירובם של האיטלקים להיענות בחיוב לבקשות גרמניות לשילוחם של יהודים משטחיהם, עוררה את תשומת-לבה של ברטיסלבה. כאשר היססו הסלובקים לנקוט פעולה נמרצת נגד היהודים בתחומיה, ציינו אנשי ה"ס.ס. בברלין את הסיבה לכך בהשפעה איטלקית סמויה.²

אנשי ה"ס.ס. מיהרו לתכנן תוכנית אשר יכלה לשמש כתחליף להוסר הפעילות הסלובקית. מטרתה של זו היתה לעודד את התגירה היהודית אל מחוץ לתחומי

סלובקיה. למעשה, דרש הביצוע של תוכנית זאת את הסכמתן של חברות הספנות הגרמניות, האיטלקיות ואחרות (במיוחד „דויטשר לוידס“ ו„לוינס טרייסטנו“) וכן סוכנויות נסיעות להעברתם של פליטים יהודים הסרי תעודות או אמצעים כספיים, כדי להיפטר מהם בנמלים בכל רחבי תבל. בנוסף לכך, היתה כוונת הנאצים לארגן הגירה בלתי-ליגאלית בקנה-מידה גדול. התוכנית הזאת היתה מיועדת לכל מרכז אירופה, והפליטים היהודים נאספו לעתים קרובות ממחנות ריכוז או מבתי-סוהר של הגסטאפו (כמו ואקסנהאוזן או דאכאו) ונורקו לעזרות הגובלים עם גבולות גרמניה או „הוטענו“ על ספינות נוספות, דולפות מים ופסולות לשייט, אשר עברו בנהר הדאנובה בדרכן לארץ-ישראל.²

אירגונים ציוניים במרכז אירופה דאגו לגורלם של הפליטים האלה ולכן השתדלו להשיג ספינות מתאימות להעלאתם של הבלתי-ליגאליים לארץ-ישראל. לשם זה היו משיגים מיספר אשרות-מעבר למדינה דרום-אפריקנית כלשהי. אחת הקבוצות האלה, היתה זאת שאורגנה על-ידי תנועת הנוער של הרביזיוניסטים, בית-י, בברטיסלבה. בשל מיספר סיבות, היתה קבוצה זאת מתאימה לתוכניות מן הסוג הזה שהזכרנו. בין הנוסעים, שנועדו לקבוצה זאת, היה מיספר יהודים גרמניים שהנאצים סילקו ממחנה הריכוז ואקסנהאוזן ונשלחו אל מעבר לגבול של הפרוטקטוראט הצ'כוסלובקאי, לתוך סלובקיה, באביב של 1940. שון קלינגר, ראש הצירות הגרמנית בברטיסלבה, עקב מקרוב אחרי קבוצת היהודים הגרמניים וכן ביציאתה הסופית לנהר הדאנובה וליווה את קורותיה במיספר סדרים ומברקים אל הממונים עליו בברלין. כאשר המצב בציכוסלובקיה נעשה חמור יותר, רכשה תנועת בית-י, בהנהגתו של אלכסנדר צייטרום (היום שמו יהושע הלוי), ספינה של 279 טונות בעלת גלגלים בשם „פנצ'ר“ (לשעבר „סטמפינו“ האיטלקית). אוניה זו הפליגה בדרך-כלל בים השחור תחת הדגל הבלגרי. זו היתה צריכה להגיע לציכוסלובקיה ב-1939, אולם הנזר הדאנובה קפא מוקדם והאוניה לא הגיעה לברטיסלבה אלא במאי 1940. בינתיים כבר מכרו עשרות משפחות את בתיהם ובתנאים קשים למדי ציפו לבואה של האוניה בנמלה של ברטיסלבה.

ביום חמישי, ה-16 במאי 1940 החלו ארבע מאות ושבעה פליטים ציכוסלובקיים לעלות על סיפונה של „פנצ'ר“. רובם היו גברים ונשים צעירים. כמעט כולם היו בעלי כושר לעבודה פיזית ורבים מהם היו אוסגים. האוניה כאילו מיועדת היתה להפליג לפאראגואי שבדרום-אמריקה — תכנית שהתיר להם להמשיך להפליג דרומה בנהר הדאנובה. בנמל הדאנובי של מוזק' בדרום הונגריה עלו עוד שני פליטים ציכוסלובקיים נוספים (בני משפחת הלר) על סיפונה של האוניה.

ה„פנצ'ר“ הפליגה משם לבזון שביוגוסלביה ונשארה שם שבועיים תוך ציפה לנוסעים נוספים. הדבר נדרש על-ידי חברת „אנטרה“, מוכרת הספינה, כדי לסטות את סחיר האוניה וכן להבטחת הנסיעה כולה (מזון וכו'). 100 נוסעים חדשים הגיעו באוניה „אורל“ (עוד משלוח בלתי-חוקי לארץ-ישראל) ואלה העברו לאוניה „פנצ'ר“. הנוסעים החדשים היו בעיקר פליטים יהודים מגרמניה אשר שוחררו ממחנה הריכוז בוכנוואלד ומן המחנה בסוסנוביץ (בשלזיה עלית). פליטים אלה היו בעלי דרכונים גרמניים האשרות לפאראגואי שאיפשרו את יציאתם מגרמניה

הנאצית. ד"ר בליכדורי מספר לנו כי בראיון שהוא קיים עם הנבי רחה פרייר, הנודעת מעבודתה עם עליית הנוער, הוא שמע שמאה הפליטים האלה היו ממוצא פולני ולכן ה„רייכספראייגונג“ — אירגון-הנג של הקהילה היהודית בגרמניה — לא הסכים לכלול אותם במשלוחים שאורגנו על-ידי הסדראציה הציונית באמצעות זרוע ההגנה „מוסד“. רק לאחר שיקול-דעת נוסף, לאחר שהדבר גרם להם רגשות אשמה, החליט ה„רייכספראייגונג“ לקשור מגעים עם הרביווניסטים. התוצאה היתה המיפגש בין שתי הספינות והעברה האנשים לסיפונה של האוניה „פנצ'ר“ על הראנובה.⁵ תיבוק אחד נולד על ה„פנצ'ר“ כאשר היתה במימי יוגוסלביה ותעודת לידה יוגוסלבית הוצאה בגמל דוברת. רשימת הנוסעים הגיעה לחמש מאות ועשרה פליטים יהודים.

מדוברת הפליגה ה„פנצ'ר“ למולדובה, אך שם הכריחו השלטונות הרומניים את האוניה לשוב ולשוב אל מימי יוגוסלביה. האוניה השליכה עוגן בין שתי ארצות אלו במשך חודשיים ימים. היתה תסיסה רבה בין הנוסעים, מכיון שחלק מהם רצה שהאוניה תפליג חזרה לציטסלובקית, אולם הרוב הצביע בעד המשך הנסיעה. לבסוף, שלחו שלטונות יוגוסלביה גוררת שגררה את ה„פנצ'ר“ אל מקבר למיצרי שער-הברזל שבנהר הדאנובה — מקום מיפגש גבולותיהן של יוגוסלביה, רומניה ובולגריה — אל וידין שבבולגריה. מכיון שהנסיעה נמשכה תקופה הרבה יותר ארוכה ממה שציפו, נידלדל מלאי המזון באוניה בזרבה ולא יכול היה להספיק לעוד הרבה זמן. נאסר על ה„פנצ'ר“ להשליך עוגן בווידין לצורך חידוש המלאי. השלטונות המקומיים ציוו עליה לצאת מן הנמל. ה„פנצ'ר“ המשיכה והפליגה בדאנובה עד הנמל הרומני גיאורגיוו ושם היא השלימה את מלאי המזון והדלק מחדש.

סוף-סוף הגיעו הפליטים לסולונה, הנמל שבשפך הנהר דאנובה אל הים השחור. ארבעה חודשים עברה האוניה את המרחק שבין ברטיסלבה לסולונה. בסולונה הצטרף אל הפליטים מלח יהודי. הקונסול הבריטי המתגורר בעיר זו מסר מכתב לרבי-החובל הרוסי של האוניה „פנצ'ר“ ובו נאמר שאם האוניה תפליג לארץ-ישראל (שהיה הופך אותה, למעשה, לטראנספורט מעפילים), יועמדו רב-החובל ותצוות היווני שלו לדין.⁶ נעשו תיקונים באוניה והיא יצאה מסולונה ב-21 בספטמבר 1940. היא הפליגה בכיוון איסטנבול. חיים ברלס, מנהל משרד ועד ההצלה של הסוכנות היהודית באיסטנבול, ידע שה„פנצ'ר“ עומדת להגיע למים הטריטוריאליים של תורכיה, אולם הוא לא יכול היה לחשוש להם סיוע כלשהו משום שהשלטונות התורכיים לא התירו לאוניה לעגון במים הטריטוריאליים של מדינה זו. האוניה עצרה באי האיגאי היווני מיתלינה (לֶסְבּוֹס) והשיגה מלאי מזון נוסף. הפליטים חגגו את ראש-השנה על האוניה בגמל היווני פיריאוס בקירבת אתונה. למרות העובדה שהכניסה לגמל נחסמה בכבלים בגלל המלחמה, התירו ל„פנצ'ר“ את הכניסה. באותה תקופה פלשו האיטלקים ליוון ואוניות הצי האיטלקי הנמצאות באי קורפו ובאי הדודקאנו חדרו לאיזור. הקהילה היהודית של אתונה שלחה נציגים לספק עזרה לפליטים. בין הנציגים היה אחד בשם נחמאס, אשר הביא מברק מ„בן-חיים“, שם-צופן לאברהם בלס, שליח האצ"ל מארץ-ישראל הנמצא בתורכיה.

הוא הורה לפליטים להפליג מורחה ולהמשיך לאורך חוף אנאטוליה אל מרסינה, שם הוא יחכה עם סיוע נוסף לפליטים ועם הוראות נוספות איד להתקדם לאורך חוף הלבנט כל הדרך אל יעדם הסופי של הנוסעים.⁷

קר ר. הור, השגריר הבריטי בבוקרשט, וכן הקונסול הכללי הבריטי באיסטנבול וקר מ. פאלירט, מיופה הכוח הבריטי באתונה, דיווחו (האחרון שלח תזכיר מפורט) ללונדון על התקדמותה של „פנצ'ו“ ומשלוחים בלתי חוקיים אחרים בתקופת שבין סוף ספטמבר לסוף דצמבר 1940. הידיעות נשלחו למשרדי החוץ והמלחמה עם העתקים לממשלה המנדטורית בארץ ישראל. הדיווחות עסקו בעיקר בתיאור התקדמותן של אוניות אלו בדרכן לארץ ישראל, כדי להביא להפסקת המסע של מעפילים בהווה ובעתיד. נוסף לכך הם רצו להשיג את שיתוף הפעולה של ממשלות האזור (בעיקר ממשלות יוון ורומניה) במניעת מלאי הספקה להמשיך מסען. האנגלים איימו על המארגנים והספקים המקומיים של הטראנספורטים, שרבים מהם היו ספסרים, שהם ייתבעו למשפט וריאסרו. הבריטים האשימו את הגרמנים, ובצדק, בעזרה ובעידוד אידגון הטראנספורטים, וכן בחשיגת המימון ואשרות המעבר הדרום אמריקניות שנדרשו להם.⁸

העדות הראשונה לדיווחים אלה בעניין ה„פנצ'ו“ מצויה במברק מן ה־24 בספטמבר 1940 ששלח הקונסול הבריטי הכללי באיסטנבול אל המפקד הראשי של הכוחות המזוינים הבריטיים בזירת המיבצעים בים התיכון:

„ספינת גלגלים בולגרית, פנצ'ו, שלוש מאות טונות ברוטו קונסטנצה עברה ב־24 בספטמבר בשעה 08.00 עם חמש מאות מהגרים יהודים בלתי ליגאליים לפלשטינה“.

תחת הכותרת, תנועות ה„פנצ'ו“, פרוטוקול של משרד החוץ הבריטי מן ה־1 באוקטובר, מאת אחד בשם בארקלי ממחלקת ענייני המזרח התיכון, מתייחס ישירות למברק הנ"ל מאיסטנבול:

„אנו יודעים כבר על תנועותיה של אוניה זו. פרטים הועברו גם לממשלת פלשטינה“.

לאמיתו של דבר, היכו כבר הבריטים לבואם של מעפילי „פנצ'ו“ והתכוננו למנוע את עלייתם ליבשה בחוף ארץ ישראל.

קר ר. הור, שגריר בריטניה ברומניה, על סמך מידע שקיבל מן הקונסול שלו בסולניה שעל חוף הים השחור, הבריך ללונדון ולירושלים ב־31 באוקטובר, לאחר שה„פנצ'ו“ נטרפה בים האיגאי, כלהלן:

„...האוניה, פנצ'ו, שהפליגה לפני שבועות מיספר עם קבוצה של מהגרים בלתי ליגאליים לפלשטינה נטרפה ליד האי רודוס לפי ידיעות אחרונות. האיטלקים ינסו ללא ספק לעזור ליציאתה של קבוצה זו לפלשטינה...“.

כפי שאנו יודעים עתה, רצו האיטלקים למעשה להחזיר את קבוצה „פנצ'ו“ לשטח גרמני ולתת לשלטונות הגרמניים לטפל בבניה. רק לאחר מכן, כאשר, לאחר

סיפורת של האוניה „פנצ'ו“

משאומתן ארוך בפרשה זו, הבינו השלטונות האיטלקיים מה הן כוונותיה האמיתיות של המדיניות הגרמנית בפרשה זאת, הם ניסו להשיג את עזרתם של אירגונים בינלאומיים להגירתם של יהודים אלה לארץ־ישראל. אולם, משרד העליה של הסוכנות היהודית לא יכול היה להשיג את הסרטיפיקטים (רשיונות־העליה) ואת האוניה להעברת העולים.

הידיעה האחרונה על האוניה „פנצ'ו“ נמצאת בתזכיר מפורט, שנכתב ב־21 בנובמבר 1941, על־ידי קר מ. פאלירט מהצירות הבריטיות באותוה אל ויקונט האליפאנס, שר־החוץ הבריטי, והיא נוגעת לנסיונות האחרונים להעברת המעפילים מגמלים רומניים לארץ־ישראל. הוא הציע שמידע זה יגיע באופן רשמי או באופן פרטי לתשומת־לבו של הגנרל סטלמנט קומיטו (ועדה יהודית להתיישבות), גוף פילאנטרופי יהודי בארצות־הברית בראשותו של הנרי מורגנטאוורת' — או שר־האוצר האמריקני. גוף זה עסק אז בסיוע להגירה ויישוב מחדש של יהודים מטרכו אירופה), אשר „בוודאי אינו יודע על השימוש הנעשה בספנה“. פאלירט מעיד על ה„פנצ'ו“ בדברים הבאים:

„ה„פנצ'ו“ היתה אניית־קטור ממקור בולגרי אשר היתה עמוסה מדי ותנאיה־החיים בה היו גרועים ביותר. רובם של הפליטים — אם לא כולם — היו בעלי אשרות לפאראגואאי אשר הונפקו להם על־ידי הצירות הפאראגואאיות בברלין, אולם כנראה הבטיחו להם כניסה לפלשטינה. כניסה כזאת היתה צריכה להיות בלתי־ליגאלית, משום שאף אחד מהם אינו בעל אישור להגירה. תגיעה למימי יוון היסבה מבוכה לשלטונות היווניים והיתה נושא לדאגה לשלטונות הבריטיים, כי אם האוניות ינסו להעלות את נוסעיהן על החוף הפלשטיני יטיל הדבר עבודה נוספת על כוחות היל־הים ומשמר החופים ולכן עלול לקרות איבוד חיים, פרט לאפשרות של ביצוע מוצלח של עליה ליבשת תחוף הארץ־ישראל. ידיעות מעטות נתקבלו בקשר לאוניות, אולם „פנצ'ו“ נטרפה ליד האי הצחיח קמילונסי, שבמחצית הדרך בין הקצה הצפוני־מזרחי של כרתים לבין אסטיפליאה. האי נתבע על־ידי יוון ואיטליה. הפליטים ניצלו על־ידי האיטלקים לאחר זמן־מה. העובדה היא שמפעל זה נעזר באופן ממשי על־ידי גרמניה, דהיינו בהוצאת אשרות פאראגואאיות בברלין, ולכן ברור הדבר כי משלוח המהגרים הבלתי־ליגאליים האלה לפלשטינה תוכנן על־ידי הגרמנים כדי לגרום מבוכה חמורה לממשלת הוד מלכותו. התוכנית היתה יכולה להיות חלק בשימוש הגרמני בפליטים שהפך להיות תופעה רגילה של ההתקפה הגרמנית בשנת 1940. על־כ־פנים ודאי הדבר שהפליטים לא היו יכולים לצאת מגרמניה ללא הסכמה גרמנית ושוכן גסטאפו ידוע ברומניה התעניין באופן אישי ברכישת אניות ובהטענת פליטים עליהן. אי לכך, אם התעבורה הלא־מוסרית הזאת נתמכת על־ידי הממשלה הגרמנית, הרי מוצדק הנטל הכבד שגורמים חמש מאות

הפליטים הנמצאים כעת ברודוס, על המישל החסר-מלאי של איי הדודקאנוס...⁹

אפשר להוסיף, כי ההערכה הבריטית על תפקיד הגרמנים במשלוחים הבלתי-ליבנאליים של פליטים יהודים היא די מדויקת. אך אין לקבל את דעתם שמשום כך תעבורה זו של יהודים היא לא-מוסרית. אין התזכיר מעריך דיו את תפקידם של בעלי האוניות המשיגים סכומי-עתק על-ידי מכירת ספינות רעועות ולא ראיות לשימוש. ספינות אלו היו סכנה גדולה לנוסעיהן, כפי שטען גם ריכארד ליכטהיים, נציג הסוכנות היהודית בג'נבה, כל הזמן, והיתה אפשרות סבירה שהן יגרמו לאסונות לפני הגיען לארץ-ישראל.¹⁰ ייתכן שסוכן הגסטאפו הרומני הנוכח טיפל במכירת ה"פנצ'י" לרביזוניסטים בברטיסלבה.

הראגה העיקרית של משרד-החוץ הבריטי לא היתה נתונה לגורלם של נוסעי האוניות הנחננים בהנאים קשים ביותר ולסכנה של ממש, אלא איך להרתיע את מורגנטאו ואירגונו בלי לפגוע באף אחד או לעורר שערורית. באותם ימים ניסה משרד-החוץ הבריטי למנוע את השימוש בכספי האירגון שבחסות מורגנטאו לעזרת המשלוחים הבלתי-חוקיים. עוד בסוף דצמבר 1940, היסס משרד-החוץ להתנגש עם אירגונו של מורגנטאו וזה בשל מעמדו החשוב במישל האמריקני. לכן סבורים היו אנשי משרד-החוץ שיש לטפל בנרשא זה תוך זהירות מירבית. דבר זה בולט בפרוטוקולים ובהערות השונות של המחלקות לענייני המזרח ועניינים כלליים במשרד-החוץ הבריטי כלפי תזכירו של קר. מ. פאלירט.¹¹

כאשר ה"פנצ'י" עזבה את אתונה, וכן את תחום דאגתו של פאלירט, היא הפליגה לפי הוראותיו של "בן-חיים" ועברה ליד האי הקטן סטמפליה. פתאום נעצרה האוניה על-ידי צוללת איטלקית שאנשיה דרשו ממנה להזדהות ולהסביר את הופעתה החשודה בעיניהם באיזור זה. לאחר שהאוניה קיבלה היתר להמשיך בדרכה, קרה האסון. ב-9 באוקטובר 1940, התפוצץ צינור קיטור המוביל מדוד האוניה והציאה מכלל שימוש. לאחר יומיים נסחפה האוניה אל חופו של האי קמילה ניסי — אי שומם וולקני וללא תושבים, המשתייך למישל האיטלקי של שרשרת איי הדודקאנוס. באי זה שאורכו כ-3 ק"מ ופחות מ-400 מטר ברוחבו, מצאו מפלט פליטי ה"פנצ'י". כמה מן הפליטים הצליחו לחזור ולעלות על האוניה הטובעת ולהציל את המון שנשאר בה, והם הביאו אל החוף חלק מן האספקה והעצים. כמה מן הפליטים הצליחו להציל את חפציהם הפרטיים. באי הם מצאו באר מים אחת. הפליטים העבירו את יום-הכיפורים באי הבודד בתפילה. הם הדליקו מדורות בתקווה שאוניה או מטוס יגלו אותם. עם כל יום שחלף הפך המחסור במזון לבעיה חמורה ביותר.

מטוסים צבאיים איטלקיים טסו כל יום על פני האי אך בגובה רב. רק ביום השמיני לשהותם באי, הבחין בהם טייס אחד שהנמיך טוס. גם הפליטים הנרגשים הבחינו בכך שהטייס ראה אותם. אוניית-המלחמה האיטלקית "קומוליו" הגיעה לקמילה ניסי.¹² הפליטים כיבו את המדורות ובמשך הלילה הועברו לאוניה הנשים, הילדים, הקשישים והחולים. בלילה שלאחר-מכן חזרה האוניה והאיטלקים העלו את שאר הגברים על האוניה. כל המלאי והחפצים נשארו על האי. 10 עד 15 בחורים

הסתתרו באי בתקווה שאוניה בריטית או נייטרלית תאסוף אותם. המישה בחורים אחרים, שיצאו מן האי בסירת-הצללה קטנה אל הים האיגאי כדי לבקש עזרה, נאספו עליידי אוניה בריטית שהביאה אותם לאלכסנדריה שבמצרים. לאחר אישפוז הם נשארו שם עד תום המלחמה. יתר אנשי ה"פנצ'ו" חשבו שבחורים אלה ניספו בים. ברכה חכם, בספרה "פורצי שערים", מייחסת לבחורים אלה את הצלת הקבוצה כולה מן האי הוולקני השוקע:

...רק מעשה נוצז של ארבעה מבין המעפילים הציל את כל השיירה מכלית. בעזרתו של ספן תורכי אחד, שהיה אתם בספינה, הפליגו באותה סירת-הצללה רעועה לבקש עזרה. תוך שלטולים רבים וסכנת גפשות שמו פניהם לעבר האי כרתים. לאור המגדלים אשר בחוף ביקשו נתיב בים הסוער כדי להגיע למחוז חפצם. יומיים חתרו כשאריה כוחותיהם. אך סערה עזה התגברה עליהם וטלטלה את הסירה בכיוון הפוך, לתוך הים הפתוח. אז הופיע מעל לראשם אוירון-סיור ובעקבותיו שייטת בת עשרים ושש אניות בריטיות. אחת האניות העלתה אותם על סיפונה כשהם במצב של התעלפות. אך משנתעוררו מעט החלו מבקשים דרך להודיע לעולם על גורלם של טרופי "פנצ'ו", העזובים לנפשם באי השומם... היתה זו אניית-מלחמה איטלקית, שנענתה לקריאת השליחים מעל סיפונה של אניית-המלחמה הבריטית. אניית-הצללה באה מצוידת בכל טוב — שמיכות ובגדים, מזון ומים. אפילו יין קיאנטו המפורסם הובא עם השאר...¹³

יש להוסיף, כי לאור השתלשלות העניינים לאחר-מכן עדות זו מתקבלת על הדעת מחוץ למשפט האומר כי אוניית-מלחמה איטלקית הגיבה בחיוב לבקשת הבחורים מעל אוניית-מלחמה בריטית להציל את נטרפי ה"פנצ'ו" מעל האי קמילה ניסי.

ניצולי ה"פנצ'ו" הועברו עליידי אוניית-המלחמה האיטלקית לאי רודוס ושוכנו ב"קאמפו סטאדיו". מחנה-הסגר זה היה מחנה-אוהלים ארעי שהוקם בתוך איצטדיון הספורט המקומי. האנשים ישנו על הקרקע. הבעיה הגדולה ביותר באותו זמן היתה המחסור במזון. באי רודוס נמצא המזון בצימצום בשל המצור שהטיל חיל-הים הבריטי על האיזור. הפליטים היהודים עברו את כל החורף של 1940/41 ב"קאמפו סטאדיו". בגלל גשמי החורף הכבדים, חלו הרבה אנשים ואחדים מהם נפטרו. רבים מהם סבלו מדיוננטריה ממושכת ומטיפוס. הפליטים סחו נגד התנאים הקשים, ובמיוחד בשל המחלות המידבקות. קבוצת הנוער הבית-ידי אפילו ניסתה להימלט מן המקום. כתוצאה מכך נאלץ היה ראש המימשל האיטלקי באי רודוס, הרוזן דה ווצ'י, להעביר את אנשי "פנצ'ו" לקסרקטין צבאי (הרוזן דה ווצ'י היה פאשיסט ידוע שכתב ספר על "התרומה הפאשיסטית לתרבות"; בשנים 1929—1935 כיהן כשגריר איטליה בוותיקאן). לא רק תנאי הדיור, אלא גם המזון השתפר בהשוואה לזה שניתן להם ב"קאמפו סטאדיו". מיספר אנשים מן הקבוצה הצטרפו לסגל עובדי המטבח. אחרים עבדו בנקיון המחנה. הרופאים שבין הפליטים הקימו מרפאה,

אולם זו לא היתה מסוגלת להתגבר על בעיות הבריאות העצומות בשל המחסור בתרופות. הדתיים קיימו את תפילותיהם כהרגלם. היה הור לארוחות. אפילו בטחנת הקסן הזה של חמש מאות עצורים, היה האירגון הפנימי די כושל, ולקבל את ארוחת הבוקר, למשל, נדרשה עמידה בתור של כשעה. במשך היום עסקו האנשים בלימוד איטלקית ועברית והאדוקים שבהם למדו בעיקר תלמוד. היו גם שיעורים בתנ"ך. פעולות אלו נמשכו גם כשהועברו הפליטים מ"קאמפ סטאדיו" לקסרקטין הצבאי והן שימשו יסוד להתארגנות ופעילות יהודית במחנה פרמאנטי דה טרסיה (שבדרום איטליה) לעתיד לבוא. קבוצת גברים צעירים התארגנה עוד ב"קאמפ סטאדיו" לגידול ירקות. כל יום בשעה 15.00 היכו העצורים לדואר, ואוכל לא היה טוב, אולם היתה אפשרות לרכוש דברי מזון בשוק השחור באמצעות שומרי המחנה האיטלקים. אנשים תחליפו שעונייד ותכשיטים תמורת מזון.¹⁴

כל לילה נערכו גיחות אוויריות של מפציצי קרב בריטיים מעל לאי רודוס. השלטונות האיטלקיים ברודוס הצלו את ההצעה להעביר את הפליטים בטרנספורטים לתורכיה בתנאי שהם יקבלו מרטיפיקטים לארץ-ישראל. תורכיה הסכימה להתיר את המעבר דרכה בתנאים אלה, אולם הסוכנות היהודית לא יכלה לספק את הסרטיפיקטים. ניצולי ה"פנצ'ר" קיבלו סעד משלרשה מקורות: משרד הקונגרס היהודי העולמי (רליקו — הוועד למען עזרה לאוכלוסיה היהודית — בפנצי מלחמה) בגינבה, בהנהלתו של ד"ר א. זילברשיין; האמריקן ג'איש ג'וינט דיסטריביישן קומיטי (ה"ג'וינט") — באמצעות "דלסס", שותפו של הג'וינט באיטליה; והצלב האדום הבינלאומי בגינבה. שני האירגונים האחרונים נעזרו על-ידי הקהילה היהודית ברודוס (שהודיעה להם לראשונה על מצוקת ניצולי ה"פנצ'ר") לחלוקת חבילות סעד וצורות אחרות של עזרה שסופקו על-ידיהם. חלק מן הסיוע שנשלח באמצעות הצלב האדום הבינלאומי בא מקרובי הפליטים בארץ-ישראל. סיוע זה בא כתוצאה מהידיעות שנתפרסמו בעתונות היהודית הארץ-ישראלית על הימצאם של ניצולי ה"פנצ'ר" באי רודוס. ההודעה הקצרה הבאה הופיעה בכל עתוני היישוב היהודי ב"28 באוקטובר 1940:

"סוכנות הידיעות, סטאפאני' מוסרת בטלגרמה מרודוס כי איטליה נתנה מקלט באחד האיים שלה לקבוצה גדולה של פליטים יהודים אשר אנייתם נטרפה בים האיגאי. מוסרים כי באותה אניה בולגרית היו 500 יהודים, ביניהם נשים וילדים".¹⁵

ב"10 במארס 1942, כאשר הפליטים עזבו את רודוס והועברו למחנה פרמאנטי התפרסם בעתונות הארץ-ישראלית:

"חמש מאות וחמישה מעפילי האניה, פנצ'ר' שנמצאו באוקטובר 1940 על-ידי האיטלקים בלב הים ושנעצרו על-ידם ברודוס סובלים מני אז מחסור בכל. בעזרתו ואדיבה של י"ר הצלב האדום הצ'כר סלובקי בארץ-ישראל, הקונסול הכללי של צ'כוסלובקיה האדון י. קדלץ, יוזמה פעולת עזרה לאחים אומללים אלה, שתאפשר העברת מתנות אליהם באמצעות הצלב האדום הבינלאומי. הממשלה הצ'כר

סלובקית (בגולה) בלונדון בנדיבות לבה אישרה מצדה את עזרתה ותרומתה הראשונה בסך 100 ל"א"י; קרובי וידידי העצורים מתבקשים בזה, כדי שהמסגרת והתיקף של הפעולה תזאת ישאו פרי, להודיע מיד לצלב האדום הצ'כוסלובקי בירושלים ת"ד 664 בסתב את שמותיהם, כתובותיהם ואת גודל הסכום שבדעתם לתרום. לאחר שהודעות אלו תתקבלנה תעשה הנהלת הצלב האדום הצ'כוסלובקי את כל הצעדים הנהוגים לאוסף תרומות הללו ולהעברתן המידית לרודוס באמצעות הצלב האדום הבינלאומי.¹⁶

רק זמן קצר לאחר מכן, ב־14 באפריל 1942, התפרסמה ידיעה בעתונות היישוב, שזוהתה לא מדויקת, שפליטי ה„פנצ'ו“ העברו למחנה המגר בעיר הנמל טאראנטו, העתון „המשקיף“ כתב:

„בירושלים נתקבלה אתמול ידיעה כי השלטונות האיטלקיים העבירו 200 מעפילים שנעצרו באי רודוס למחנה ההסגר בטורונטו.“¹⁷

המסע הממושך ורבי־ההרפתקאות של האונייה „פנצ'ו“ משך גם את תשומת־לבה של העתונות היהודית במערב ושל העתונות הכללית. מאמרים הופיעו ב„גואיש כרוניקל“ הלונדוני באמצעות שירות הידיעות של יט"א וב„ניו־יורק טיימס“ באמצעות ה־"יו. פי. אינטרנשונל".

בתיאום עם הצלב האדום הצ'כוסלובקי והצלב האדום הבינלאומי עסקו ארנסט פריישר וגיוי פליישמן במשלוח חבילות שי לניצולי ה„פנצ'ו“ באי רודוס ולאחר־מכן במחנה פרמונטי די טרסיה. ארנסט פריישר היה הנציג היהודי בממשלה הצ'כית סלובקית הגולה בלונדון. גיוי פליישמן היתה מנהיגה של מועצת הקהילה היהודית הסלובקית שמושב בביירה בריטיסלבה. גב' פליישמן גם ניסתה לקבל מידע על מצבם של הפליטים כדי לדווח לקרוביהם, שעד התגוררו במדינה הסלובקית, על גורלם. המכתב הבא הוא דוגמה של אותה עבודה שנעשתה על־ידי גב' פליישמן:

„ברטיסלבה, 12.2.42. מתוך ידיעות אשר התפרסמו ב„ווסטניק“ (עתון של הקהילה היהודית בברטיסלבה) גודע לך שקבוצה אחת של ניצוליים באי רודוס עברו בטרנספורט כפי שנאמר במברק שהגיע כעת. הקבוצה נמצאת עכשיו בפרמונטי די טרסיה, מחוז קונצ'ה, איטליה. רצ"ב אנו שולחים לך רשימת שמות הקבוצה ומבקשים את פרסומה בקרב המשפחות וחברי הניצולים. גם בהמשך הזמן אנחנו נודיע לך באמצעות העתון „ווסטניק“ או על־ידי התכתבות ישירה אליך על גורל הניצולים... [חתומה:] גיוי פליישמן.“¹⁸

הוועד בג'נבה, בראשותו של ד"ר א. וילברשיין, סיפק חבילות שי שנשלחו ישירות בדואר לניצולי ה„פנצ'ו“ שכתובתם היתה „קאמפו די גאופרגיני“ (מחנה ניצולי המסינה), רודוס. בחקופה מאוחרת יותר היתה התכתבות הרבה יותר נרחבת בין וילברשיין לבין קבוצת ה„פנצ'ו“ וקבוצת בנגוי על בסיס פרטי, לא רשמי,

ולאחר־מכן עם ההנהגה היהודית במחנה פרמונטי על בסיס רשמי, קבוצת "פנצ'ר" כינתה את עצמה בשם "רודי גרופה" (קבוצת רודוס) לעומת ה"בנגוי גרופה" (קבוצת בנגוי) שנעצרה על־ידי השלטונות האיטלקיים בבנגוי (לוב) בדרכם לארץ־ישראל ולאחר־מכן נשלחה להסגר במחנה פרמונטי די טרסיה. קבוצה זו ננתה כשלוש מאות איש. התכתבות זאת של וילברשיין נעשתה בתיאום עם משרד הסוכנות היהודית בג'נבה בהנהלתו של ריכארד ליכטהיים, מנהיג ותיק של ציוני גרמניה. ליכטהיים שמע לראשונה על מצוקת ניצולי ה"פנצ'ר" מפי ליליו ויטוריו וולובר, ראש חברת הסיוע למאגרים יהודים, "דלסס" מטעם הקהילה היהודית האיטלקית בג'נואה. בסוף ספטמבר 1940, כנראה לאחר קבלת מכתבים מראש הקהילה היהודית ברודוס ג. פרנקו, המדווח לו על המצב, התקשר עם ליכטהיים כדי להודיע לו שדרושות לו 700 לירות איטלקיות כל יום כדי לספק את צורכי הסעד לקבוצת "פנצ'ר". ב־26 בנובמבר 1940 כתב ליכטהיים עצמו אל ס. שפיצר מראשי הקהילה היהודית בבלגרד, בתקווה להגיע להסכם על תוכנית להעברת כספים לאי רודוס דרך בלגרד. ביום שלאחריו הוא כתב לא. לורי מראשי "ועדת התירום הארץ־ישראלית" (פלשתיין אמריגנטי קומיטי) שבני־ירק ותיאר את תנאי החיים של קבוצת "פנצ'ר" ברודוס וכן תיאר את מאמציו לכלול את הגוינט בתוכנית סעד למען הפליטים.²⁰ כדאי לציין, כי בתקופה זו היו באי כ־2,000 פליטים יהודים — דבר שהיסב דאגה גדולה לאירגונים יהודיים בינלאומיים ומקומיים. אוכלוסיה זו של פליטים, שהיתה גדולה יחסית, תבעה, כמובן, מאמצים ניכרים בתחום הכספי והאירגוני והטילה עול כבד על הקהילה היהודית הקטנה של רודוס שהשתדלה לעזור לפליטים ככל האפשר. הקהילה העבירה את חבילות המזון שנשלחו על־ידי הצלב האדום הבינלאומי ושימשה כמהווך לכספים שנשלחו מן הגוינט באמצעות שותפו באיטליה ה"דלסס" או ישירות לרודוס. אולם, כמה מתוכניותיו של ליכטהיים לעזרת הפליטים היהודים ברודוס לא נשאו פרי. באותו זמן טיפלו ליכטהיים ווילברשיין בקבוצות אחרות של פליטים יהודים ברודוס, כמו הקבוצה הפולנית.²¹

ליכטהיים ניהל התכתבויות גם עם טרופר ממשרד הגוינט בליסבון (פורטוגל), עם חיים ברלס ממשרד העליה של הסוכנות היהודית באיסטנבול, ואחרים. מן ההתכתבויות הללו ניתן ללמוד על קו המחשבה הכללי של ליכטהיים בטיפולו בבעיות הג"ל. הדבר חשוב לגבי החודשים האחרונים למינהל האיטלקי במחנה פרמונטי וכן לגבי האיום הגובר בשל הלחץ הגרמני למען השילוח של הפליטים היהודים מפרמונטי. ליכטהיים כתב לטרופר ב־9 בדצמבר 1940 כלהלן:

"הייתי רוצה לעזור לאנשים ברודוס לפי מיטב יכולתי, אולם הדבר היחיד שאפשר לעשות הוא להעביר להם כסף. אינני טאמין שיש אפשרות להשיג סרטיפיקטים למענם. זכור קלדובה. לשלוח אותם לארץ־ישראל בלי סרטיפיקטים הוא דבר שטוהי ביותר..."²²

אולם סכומי כסף גדולים לא הגיעו, כפי שצויין במכתב מן הקהילה היהודית ברודוס לליכטהיים מיום 6 בדצמבר 1940. מכתב זה אומר כי רק 7,500 לירות

הועברו מוולוברה בניזא; אומנם נועדו עוד 5,000 לירות, אך סכום זה טרם הגיע. זה היה סכום מנוחך של 0.6 לירה לנפש ליום.²²

ליכטהיים נותן ביטוי נוסף לקו מחשבתו במכתב ללורי מן ה-17 בדצמבר 1940. במכתב זה הוא מספר שניסה להשיג ספינה שתפליג לתורכיה עם ניצולי ה"פנצ'ו" בדרכם לארץ-ישראל. ספינה אורוגנאית שנועדה לחלק מקבוצת "פנצ'ו" ברודוס טבעה בים השיש. רובם של שלוש מאות נוסעיה ניספו באסון. בהמשך מכתבו מביע ליכטהיים את התנגדותו לטרנספורטים בלתי-ליגאליים וזה בשל הסכנה הכרוכה במצבן של האוניות הניתנות להשגה. ואפילו אם ספינה מסוימת מאלו תצליח לעשות דרכה ולהגיע לחופי לארץ-ישראל, הרי השלטונות הבריטיים יגרשו, ברוב המקרים, את נוסעיה.²³

חיים ברלס כתב גם לליכטהיים וגם לזילברשיין, מתוך כוונה להפעיל מאמץ משותף לסייע לקבוצת "פנצ'ו". וכך הוא כותב לליכטהיים ב-25 במארס 1941:

„בעניין הקבוצה האומללת שטבעה בדרך לרודוס, אני שולח לכם את העתק מכתבי מהיום לד"ר זילברשיין, מתוכו תראה את עמדותי, לצערי, אני לא רואה לעת עתה שום אפשרות להעמיד לרשות הקבוצה הנאות סרטיפיקטים, וכן לקבוצות אחרות הנמצאות בארצות האויב. לכן אין אני יודע כלום על סמך מה ניתנה ההבטחה, אם באמת ניתנה. מובן מאליו שלא נעים לאכזב תקוות של אנשים אומללים, אבל אני חושב שזה בלתי אפשרי לערר תקוות שמיד מוכחות כבלתי מבוססות וגורמות צרות גדולות יותר. לכן אני חושב את זה לנכון שכדאי להחיש עזרה באמצעות הגוינט וכד'".²⁴

ההתכתבויות בין ליכטהיים, זילברשיין וברלס בתקופת השלטון האיטלקי במחנה פרמונטי ולאחריי מראות שהם עקבו אחרי קבוצת "פנצ'ו". בתקופה מאוחרת יותר ניתן לראות את דאגתם מפני השילוח מפרמונטי למחנות ההשמדה בתחום הרייך השלישי (אביב 1943 ואפילו אחרי זה) והשתדלותם לאפשר עליה לארץ-ישראל ברשיון בריטי (מסתיי 1943). כפי שאנו רואים, דאג ליכטהיים לגורלם של הפליטים בטרנספורטים הבלתי-ליגאליים וזה שקבע את עמדתו לגבי דרך עליה זו. ברלס עסק במשאומתן היזמיומי עם השלטונות הקונסולריים הבריטיים באיסטנבול להשיג סרטיפיקטים לעליה, אולם במקרה הזה — ללא הצלחה. מאמצי הסיוע נמשכו. המברק הבא מהגוינט בליסבון לליכטהיים מן ה-25 באפריל 1941 הוא דוגמה להמשך הסיוע:

„נתקבלה הקריאה הבאה: ציטוט — עזרה מיידית דרושה כדי להימנע מאסון ורעב הפליטים באי רודוס סטופ תבקש מן הצלב האדום לשלוח חבילות מזון סטופ שקול תוכנית להעביר את כל המחנה לישוב אחר — סוף ציטוט. התקשרנו עם הצלב האדום שאינו יכול לשלוח מזון וכן אין אנו רואים אפשרות להעביר את הקבוצה סטופ העזרה היחידה האפשרית היא באמצעות וולוברה...".²⁵

חלוצי השובל לליכטנשטיין ביום כלהלן:

הקבוצות העיקריות של ניצולי האוניה „פנצ'ו“ ברודוס שלחו לנו העתק של הקריאה ששלחו לכם ב-7 בחודש זה בשביל אנשים וילדים הנמצאים לבד כדי שתוכלו לתת להם היתר להגר. אנחנו מקווים שאתם יכולים לתוך בשביל האנשים והילדים האלה כדי שלפחות חלק מהם יוכלו לקבל ביתר קלות את ההיתר להגר. אנחנו מדגישים קריאה זו בכל לבנו. אנחנו משוכנעים שאתם תוכלו לעשות את המקסימום האפשרי כדי לעזור לאנשים האומללים האלה. לכן אנו מחכים לידיעות מכם בנושא זה...“¹⁷

אולם, ידומות אלו לא הביאו תוצאות ורק סכומי כסף קטנים המשיכו להגיע, כמו זה מן ה-17 באוקטובר 1941, שנשלח במברק באמצעות סניף „באנקה קומרשאלה איטאליאנה“ בנירנבורק לסניף באנק זה בטורינו ומשם למחנה „סאן ג'ובאני“ (הקסרקטין הצבאי) ברודוס. במקרה זה הועבר הכסף ביחסות קרובי הפליטים. במשך כל התקופה הזאת פעלו שתי קבוצות עיקריות של קרובי הפליטים. הקבוצה האחת היתה ועד של קרובי קבוצת „פנצ'ו“, בראשותו של א. ניידר, שנמצא בתל-אביב. ועד זה היה מורכב בעיקר מקרובי פליטים יהודים ממוצא גרמני או אוסטרי שהפליגו באוניה „פנצ'ו“. הוועד השני היה של הקבוצה המורכבת מקרובים של פליטים יהודים שמוצאם מפולין ודאנציג שישבו במחנה פרמונטי ובמחנות אחרים — וזה כחלק מקבוצת כננוי הנ"ל, או בקבוצת הרופאים ותלמידיהם רפואה ואחרים. הוועד נשא את השם „נציגות יהודי פולין“, בראשותו של שמואל מצגר, ומשרדו ברחוב לילינבלום בתל-אביב. הוועד של קרובי קבוצת „פנצ'ו“ היה פעיל בהגשת סיוע כספי למחנה ברודוס ובלחץ על ממשלת המנדט ועל משרד המושבות בלונדון להוציא סרטיסיקטים להגירת לארץ-ישראל. ועד יהודי פולין סיפק חבילות סעד וגם הוא הפעיל לחץ על השלטונות. הוועד הזה עמד במגע מתמיד עם ד"ר א. שווארצבארג, מהנציגים היהודיים בממשלת הפולנית הגולה בלונדון. מסוף האביב ועד תחילת הקיץ של שנת 1943, כאשר סכנת השילוח מפרמונטי למחנות ההשמדה היתה איום ממשי, ניתן לומר שזה היה התפקיד שוועד זה הקדיש לו את עיקר מרצו.¹⁸

צריך לציין כי הגרמנים המשיכו „להתעניין“ באוניה „פנצ'ו“ לאחר שהיא עזבה את המים הטריטוריאליים של סלובקיה ואפילו לאחר שחיה נטרפה ונוסעה חובא לאי רודוס על-ידי האיטלקים. התעניינות זו באה כתוצאה מהשתדלותו של הציר האיטלקי בברטיסלבה. על-פי הוראות ממשלת-החוץ האיטלקי הוא ציין בפני פון קלינגר, הציר הגרמני, כי 150 מפליטי ה„פנצ'ו“ היו אזרחי גרמניה ועוד 100 פליטים הם בעלי אזרחות סלובקית. יתר על כן, הציר האיטלקי הדגיש את הקושי שבחשאתם באי רודוס בשל המחסור במזון ובשיכון. הוא השתוקק לדעת אם אין הגרמנים יכולים למצוא פתרון לבעיה. בתחילה רצה משרד-החוץ הגרמני לספק אוניית טרנספורט שניה כדי להביא את הפליטים האלה לארץ-ישראל או למקום אחר. כשנדע למשרד הראשי לבטחון הרייך (ר.ט.ה.א.) — רייכסזוכרהייטסמאנאט

סיפורה של האוניה „פנצ'ו“

אמט) שדרך זו אינה ניתנת יותר לביצוע נמסר על כך למשרד החוץ הגרמני. תוכניות מן הסוג הזה נפסקו בקיץ 1941. עוד לפני זה, בין נובמבר 1940 ליוני 1941, לא התקשרו הגרמנים עם האיטלקים בנושא זה ובאופן כללי אף לא הצליחו למצוא דרך לספק עוד טרנספורטים חוץ מאשר להציל מפעם לפעם עוד ספינה גרמנית ודולפת מים פה ושם כדי „לעודד“ מהגרים יהודים נוספים לעזוב את תחומי הרייך השלישי. ובכן, באשר למשאומתן בין הגרמנים לאיטלקים בעניין ניצולי ה„פנצ'ו“, חשבו האיטלקים בראשונה שהנאצים פשוט יעצרו את הפליטים באיוזה שהוא מתנה ברייך. אולם במשך הזמן, כשהתגבשה תוכנית הנאצים לפתרון כפיית יהודי אירופה בהסמדתם תתלו האיטלקים לחישוב יותר ויותר לגורלם של הפליטים אם יישבו לגרמניה. לצערי, התקופה הסופית במשאומתן בעניין הפליטים אינה נכללת בתוך מבחר ההתכתבות הדיפלומטית והממשלתית של גרמניה הנאצית שברשותי. אולם, אגו יודעים שכשהחלו הגרמנים להתעניין בצירוף קבוצת ה„פנצ'ו“ לטרנספורט כללי של יהודים הנמצאים באזור הים האינדיאני למחנות ההשמדה באירופה, משכו האיטלקים ידם מזה. ייתכן שהתחמקות זאת, נוסף על המחסור במזון ובשיכון, הביאה את האיטלקים להחלטה בתחילת שנת 1942 להעביר את הניצולים למחנה פרמונטי די טרסיה באיטליה עצמה. מבחר ההתכתבות מתחיל בדיווח מברקי מפון קלינגר למשרד החוץ הגרמני בקשר לשיחתו עם הציר האיטלקי בברטיסלבה מן ה-2 בנובמבר 1940. תוכן המברק דן בעיקר בקבוצת ה„פנצ'ו“ ובהעברתם של הניצולים לרודוס על ידי האיטלקים לאחר צאתם מתחום הרייך השלישי — תכל פרטים בסיסיים על הקבוצה שכבר נמצאו בידי השלטונות הגרמניים שטיפלו בדבר. תשובת משרד החוץ הגרמני באה ב-8 בנובמבר מן היועץ רדמאכר, ראש המדור מס' 3 (המשרד לענייני יהודים) במחלקה לענייני גרמניה במשרד החוץ הגרמני:

„בעניין משלוח היהודים באוניה הבולגרית ששקעה לא שותפה הסוכנות לחסעה ימית בווינה וגם לא היועץ המסחרי שטרופר. קבלת חזרה של יהודים בעלי אזרחות גרמנית או בלי דרכונים בעלי תוקף או חסרי תוקף לא באה בחשבון. לאיטלקים אפשר להודיע במידה שתבוא דרישה דחופה שהמשרד הראשי לבטחון הרייך יעשה מאמצים בעת הטרנספורט הבא לקחת את היהודים שנטרפה אונייתם מהאי רודוס.“

בינתיים, תבע משרד החוץ האיטלקי מן השגרירות הגרמנית ברומא טיפול נמרץ בעניין. כתוצאה, הבריק פון מקנון, שגריר גרמניה ברומא, לממונים עליו במשרד החוץ הגרמני וביקש תוצאותיהם בקשר להגובה המתאימה לשלטונות איטליה. באותה הזדמנות הוא דיווח למשרד החוץ את אותם פרטי יסוד הנ"ל בקשר לקבוצת ה„פנצ'ו“. תתמוכר משרד החוץ הגרמני, שהיה גם ראש המחלקה לענייני גרמניה, השיב ב-8 בנובמבר 1940 כלהלן:

„במקרה של דרישה טפנועה אני מבקש להודיע למשרד החוץ האיטלקי שבטרנספורט היהודי הבא יעשו את כל הטיפול הדרוש לקחת את 240 היהודים הניצולים ממוצא גרמני מן האי רודוס. היהודים לא יילקחו בחזרה [לתחום הרייך השלישי].“

תשובת זאת גררה סיבוב נוסף של התקשרויות בין המשרד לבין השגרירות.
ב־15 בנובמבר 1940 השיב, בזמק, סקיד בכיר משגרירות גרמניה ברומא, במברק
הבא:

„משרד החוץ האיטלקי לחץ במפגיע בעניין העברת שילוח
היהודים מרודוס ותוך כדי כך הביע את בקשתו שמצד הגרמנים
ייעשה מאמץ למצוא מקום ליהודים באוניה נייטרלית היות והיהודים
סובלים מקשיי תזונה. משרד החוץ ינסה באמצעות הממשלה
האמריקנית שהיהודים יובאו לארץ־ישראל ויורשו לדרך על ארמחה“.
לותר השיב ב־16 בנובמבר 1940, כלהלן:

„אירגונים יהודיים שונים משהדלים לאפשר את העברת היהודים
הניצולים. התשובה הבאה: עומד לרשותם מקום באוניה נייטרלית“.

התקשרויות נוספות אינן מופיעות עד ה־1 ביולי 1941 (לפחות לפי הסקורות
מתיקי משרד החוץ הגרמני מתקופת המלחמה הנמצאים ביד), כאשר השגריר פון
מקגון הבריק למשרד החוץ הגרמני בברלין כלהלן:

„משרד החוץ האיטלקי נענה באופן החלטי לבקשה לאפשר
ליהודים שניצלו בזמנו הנמצאים באי רודוס העברה משום שמצב
אספקת המזון באי הנמצא בירת פעולות מלחמה נעשה יותר ויותר
מחריד. נוסף לכך, אפשר לנצל את הכוחות הנדרשים לשמירה על
היהודים שבמחנה לצרכים מעילים יותר“.

לעומת הגירסה הגרמנית של ההתרחשויות, אפשר לראות יתר הבנה אצל
האיטלקים ודאגתם לגורלם ובריאותם של הניצולים היהודים גדלה במשך הזמן.
ל. ר. רדמאכר השיב למברקו של פון מקגון ולשיחה טלפונית של טודנהופר, מוכיר
הצירות ברומא, סן ה־4 בנובמבר 1940:

„אחרי קבלת התודעה המזכרת של השגרירות הגרמנית ברומא
נענתה הממשלה האיטלקית לבקשה בצורה דחופה של העברת
היהודים בגלל המצב התזונתי שבאי רודוס השייך לאזור המלחמה...
על תוצאות המאמצים שנעשו שם בנוגע לשילוח הבא של היהודים
הניצולים לא ידוע כאן עד עתה דבר. אני בעד תשובה מהירה בעניין
הזה למען התקשרות מברקית עם השגרירות הגרמנית ברומא“.

כדי להסביר לרדמאכר ממשרד החוץ את כשלונן של המשרד הראשי לבטחון
הרייך (ר.ס.ה.א.) בטיפול בהעברת קבוצת ה„פנצ'ר“, כתב אייכמן (גסטאפו —
סיוניים ויהודים: IV, ב' 4), על־פי הוראת ריינהרד היידריך ראש ה־ר.ס.ה.א., תגובה
למשרד החוץ, ב־3 ביולי 1941, כלהלן:

„בנוגע לשדר משם ב־2.7.1941 [של רדמאכר] אני מודיע שההרכבה
והביצוע של הסרנספורט באוניית־המסע „פנצ'ר“ נעשו על־ידי
האירגונים היהודים בסלובקיה בקשר עם המוסדות הסלובקיים

המוסמכים. לא היתה בעניין זה שום השתתפות של מוסדות גרמניים. בינתיים נקבע שבטרנספורט זה השתתפו 77 יהודים שמתם 23 בעלי אזרחות גרמנית ו־54 חסרי אזרחות גרמנית מתחום הרייך. היהודים האלה כבר היגרו לסלובקיה. אם יתר היהודים היגרו בזמן מוקדם יותר לסלובקיה והתעכבו בה ולאחר־מכן השתתפו בטרנספורט הזה — אין לי ידיעות על כך. היות והטרנספורט הזה יצא מסלובקיה אפשר רק להניח שזה [הטרנספורט] נעשה בשיתוף־פעולה עם מדינות הראנובה וגם בידעת הממשלה האיטלקית בתקופה האחרונה. קבלה בחזרה של המשתתפים היהודים שהיגרו מגרמניה לא באה בחשבון. מתוך השקפה שצויינה היה ברצוננו לכלול את היהודים בעלי אזרחות גרמנית בטרנספורט שאורגן לארץ־ישראל מרדוס. אבל טרנספורטים לארץ־ישראל בלתי־אפשריים לעת עתה. בפקודת [החתום] אייכמן. אישור: לשכת קאנצלר הרייך.”²⁰

התפתחות תמאורעות, שהגרמנים בעצמם יצרו, מונעת בעדם, בסופו של דבר, לפתור את בעיית קבוצת ה„פנציו“ כרצונם. אדולף אייכמן עצמו מסביר, כי הוא היה בתחילת מוכן לכלול את אנשי הקבוצה בטרנספורט (בלתי־לינאלי למעשה) לארץ־ישראל בחסות גרמנית. לכן קשה להאמין לדבריו כשהוא אומר שמוסדות גרמניים לא השתתפו כלל בפרשת האניה „פנציו“ לפני כן — לפחות מאחורי הקלעים או באמצעות צד שלישי. תגובת שרשרת החזיקה מעמד באירופה והביאה למדיניות הרשמית של השמדת יהודי אירופה. מצד שני, האיטלקים הרגישו במידה מסוימת את הסכנה הצפויה לקבוצת הפליטים הניצולים במקרה שהם ימסרו אותם חזרה לידי הנאצים. אולם, כמובן, האיטלקים לא הרגישו את גודל האימה וההרס המכוונים עלי ידי הנאצים נגד היהודים.

ניצולי האוניה „פנציו“ נשלחו עלי ידי השלטונות האיטלקיים למחנה פרמונטי בשתי קבוצות. הקבוצה הראשונה כללה בעיקר נשים, ילדים, חולים וקשישים (סך־הכל מאתיים נפש). הם הועלו על הספינה „קלימנו“ ב־12 בינואר 1942 והגיעו לנמל בארי שעל החוף האדריאטי של דרום איטליה ב־13 בפברואר 1942. משם הועברו ברכבת עד לתחנת מונגרזנו ומשם למחנה פרמונטי שבקירבתו. הקבוצה השנייה, ובה שלוש מאות האנשים הנותרים, הפליגה מרדוס ב־2 במארס 1942 על ספינה של „נסטיה“ הגיעו לבארי, והגיעו ברכבת לתחנת מונגרזנו ב־17 במארס 1942. הספינות „קלימנו“ ו„נסטיה“ הפליגו בים האיגאי כחלק משירות חיל־הים האיטלקי כצעד הגנתי נגד המצור הימי שהטילו הבריטים על האזור האיגאי שבריכוזות איטלקיות. יציאתם של אנשי ה„פנציו“ מהאי רודוס הצילה אותם מרעב מידי ומן המחסור החמור בשיכון. ייתכן שאילו היו נשארים ברודוס לתקופה שהגרמנים העבירוהו לשליטתם (בשנים 1943–1944), היו נשלחים בהמשך תזמן למתנה־ההשמדה אושוויץ.

הערות

1. Paul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Quadrangle Books, Chicago, 1961, p. 452.
2. שם, עמ' 460.
3. A. J. Sherman, *Island Refuge*, Paul Elek Ltd., London, 1973, p. 203.
4. ארכיון יד ושם, עיונות: אימה חלר, חיק מס' 03/2389, ע"ע 9-10 (כפ' שטרונג סוונגוית עלידי מר רוברט לוי מהאנויבריסטת העברית בירושלים).
5. Public Record Office (P.R.O.), *Foreign Office Correspondence*, File No. W-11541. כל חיקי משורדהחוק הבריטי הנזכרים כאן נמצאים בחטיבת ה"ס.ר.א. מס' 70371-25242-7079.
7. ידיעות שנחשבו ממר חיים ברלס, ירושלים, בראיון עם המחבר במאי 1974.
8. P.R.O. loc. cit., File No. W-12446/38/48.
9. שם, וכן מחוק חיק משורדהחוק מס' W-10739.
10. הארכיון הציוני המרכזי, אופק נציגות ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית ליד חבר הלאומים, ניגבה, חיק מס' L-22/377.
11. P.R.O. loc. cit., File No. W-12446/38/48.
12. יהושע הלוי, הביתה, ועד צולי סגור, תל-אביב, 1950, עמ' 75.
13. ברנה חבס, פורצי העסקים, מערכות, תל-אביב, 1957, ע"ע 258-259.
14. יהושע הלוי, שם, ע"ע 90-96.
15. א. איטלקי - מקלט לנשים "ונדים", מתוך הארץ, גל' 6430, עמ' 1; דבר, גל' 4650, עמ' 1; המשקף, גל' 424, עמ' 1. כל המאמרים הנ"ל הם מה"ע 28 באוקטובר 1940.
16. מעפילים משוחררים לעזרה..., מתוך דבר, גל' 10.3.42, 1937, עמ' 4; דבר, גל' 5072, 10.3.42, עמ' 1; המשקף, גל' 833, 11.3.42, עמ' 2.
17. מעפילים מרודים - למחנה ההסגר בקרנאט, מתוך המשקף, גל' 14.4.42, עמ' 1.
18. "Shipwrecked in the Aegean - End of a Refugee Odyssey", *Jewish Chronicle*, London, 29.11.40, p. 7.
19. ארכיון יד ושם, אופק צ'כוסלובקיה, חיק מס' 07/4-3/2.
20. הארכיון הציוני המרכזי, אופק נציגות ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית ליד חבר הלאומים, ניגבה, חיק מס' L-22/87.
21. שם, שם, חיק מס' L-22/377.
22. שם, שם, שם.
23. שם, שם, חיק מס' L-22/87.
24. שם, שם, שם.
25. שם, שם, חיק מס' L-22/12.
26. שם, שם, חיק מס' L-22/377.
27. שם, שם, חיק מס' L-22/87.
28. שם, ועד הצלה, חיק מס' S-26/1309.
29. ארכיון יד ושם, אופק סיקרופילמים של חיקי משורדהחוק הנרמני, חיקים מס' YM-3140-3141.
30. שם.

IN THIS ISSUE

Sources and Evidence

- **"The Only Jew"** is the detailed record of **David Epstein** of what happened in the little town of Libishey, in the district of Kamin-Kushirsk, province of Pinsk, in the days of the holocaust. It is written in popular Yiddish, by D.E. who, together with his wife, joined the partisans when the ghetto was liquidated. He was wounded in battle near Kovel. When recording the facts in writing, in the end of the war, D.E. was under the impression that he was the only survivor of "his Jewish people".
- **"The Story of the s/s 'Pancho' — 1940—1942"** is the story about one of the Jewish refugees ships that tried to reach the shores of Eretz Israel during the years of the holocaust. The article is part of a study done by **Bruce Lawrence** on "The story of the Jews detained in the camp Paramonte di Tercia in Italy in 1940—1945" under the auspices of the Institute for contemporary Jewry at the Hebrew University in Jerusalem.

Research

- **"From Midnight Until 5 O'clock in the Morning I didn't Sleep"**, by **Roman Zimandt**, is an important and interesting attempt to analyze and to explain the diary of Adam Czerniakov, the head of the Judenrat of Warsaw, who, as we know, ended his life, because of the deportations from the ghetto in the Summer of 1942. R.Z. is a student of Polish literature, who lives in Poland. His work is an attempt to understand the workings of Czerniakov's mind through critical analysis of the original text. The final part of the essay will be printed in the next issue.
- **"The Ghetto as a Form of Government"** by Prof. **Raul Hilberg** (Dep. of Political Sciences, University of Vermont, U.S.A) and **"Reactions of the Jewish Leadership to Nazi Policies"** by Prof. **Yehuda Bauer** (Inst. of Contemporary Jewry, Hebrew University, Jerusalem) are two lectures given in March 1975 in New York at a conference on "The Holocaust — 30 Years Later", organized by the Institute of Contemporary Jewry, Jerusalem, with the assistance of the United Jewish Appeal.